

Anders willen denken? (1)

Een stand van zaken van genderstudies in Vlaanderen

Genderstudies beginnen langzaam maar zeker een plaats te krijgen in het universitaire landschap in Vlaanderen. Op vrijwel alle Vlaamse universiteiten is een Centrum voor vrouwen- of genderstudies gehuisvest, steeds meer studenten kiezen in de licenties voor een keuzevak met een inleiding in de genderstudies. De institutionalisering lijkt een feit. Maar wat betekent dit concreet qua onderzoek? De interdisciplinariteit van genderstudies maakt het gendergerichte onderzoek vaak minder zichtbaar. Meestal zijn de betrokken onderzoek/st/ers verbonden aan een eigen vakgroep, promoveren zij binnen hun oorspronkelijke discipline, en publiceren zij in de daaraan verbonden vaktijdschriften. Het uitgangspunt van dit themanummer is dan ook om ruimte te bieden om de interdisciplinariteit van vrouwen- en genderstudies zichtbaar te maken, weliswaar met een klemtoon op het sociologische terrein, maar ook met het oog op andere disciplines.

Het is in deze korte inleiding uiteraard niet mogelijk om de verschillende evoluties binnen vrouwenstudies, en de transitie van vrouwen- naar genderstudies te schetsen. Maar in het kader van dit themanummer lijkt een historische situering van genderstudies in een notendop, en daarnaast een korte schets van de situatie in Vlaanderen en Nederland, wel relevant.

Een historische situering: het 'nut' van vrouwenstudies

Het begin van 'vrouwen' studies is te situeren in de jaren zeventig, als product van de tweede feministische golf. Studenten die zelf actief waren binnen de vrouwenbeweging koppelden de daar heersende prangende vragen, zoals 'waarom zijn vrouwen achtergesteld?', 'wat hebben vrouwen gemeenschappelijk?' en 'waarom hebben mannen eigenlijk zoveel macht?', aan bestaande wetenschappelijke ideeën over vrouwen. Binnen het traditionele wetenschappelijke onderzoek bleek nauwelijks plaats en aandacht te zijn voor vrouwen, noch als onderzoeksobject, noch als onderzoekssubject. Gerelateerd aan de betrokkenheid binnen de vrouwenbeweging kreeg ervaringskennis een hoge status binnen vrouwenstudies: de geleefde ervaring stond centraal in de kritiek op bestaande wetenschappelijke kennis en in het ontwikkelen van nieuwe kennis (Brouns et al 1995: 23). In het ontstaan ligt ook het kritische karakter van vrouwenstudies, tegen de gevestigde academische orde en normen en waarden. Ook stond al van in het begin de interdisciplinaire benadering bij vrouwenstudies centraal (Van der Kley 1987).

Maar waar in het begin vooral het emancipatorisch gedachtegoed en het Verlichtingsdenken kenmerkend waren voor vrouwenstudies komen in de jaren

tachtig en negentig andere vragen naar de voorgrond. Vragen die ook betrekking hebben op het in vraag stellen van de normatieve en moralistische werking van de bevrijdingsideologieën. De bekende zwarte feministische wetenschapster bell hooks (2) maakt bijvoorbeeld duidelijk dat vrouwenstudies vooral betrekking hebben op blanke vrouwen (zowel als onderzoeksobject, als -subject) en het dichotomiedenken (man-vrouw, blank-zwart, hetero-homo) mee in stand houden. Het accent in vrouwenstudies verschuift, mede onder invloed van het postmodernisme, veeleer naar een epistemologische verantwoording. Tegelijk vindt ook de terminologische verschuiving plaats: van vrouwen- naar genderstudies. De surplus van vrouwen- of genderstudies zit hem volgens Selma Sevenhuijsen tegenwoordig vooral in het feit dat op een veelvormige en historisch gesitueerde manier nagedacht kan worden over de manieren waarop *seks* betekenis krijgt in kennispraktijken (Sevenhuijsen 1996: 116). Er wordt, op tal van plaatsen en in tal van ruimtes (inclusief de virtuele), de mogelijkheid gecreëerd om na te denken over de betekenisgeving van gender en macht in specifieke domeinen en wetenschappelijke disciplines. Het begrip *gender* bracht daarbij eveneens de mogelijkheid om de blik te verruimen van vrouwen en vrouwelijkheid naar mannen en mannelijkheid, en de wisselwerking tussen de verschillende concepten. Recenter is het opentrekken van het concept gender met behulp van de intersectionele benadering (Lutz 2002) of het kruispuntdenken (Wekker 2002). Beide onderzoekers wijzen erop dat individuele en groepsidentiteiten dynamisch geconstrueerd worden door meerdere factoren of 'assen' van identiteit zoals gender, etniciteit, leeftijd, klasse en seksuele oriëntatie.

Vrouwen- en genderstudies in Nederland en Vlaanderen

Vrouwen- en genderstudies zijn in de afgelopen dertig jaar uitgegroeid tot een bloeiend en boeiend wetenschapsgebied met de nadruk op kritisch onderzoek. Nederland was jarenlang toonaangevend binnen Europa: vrouwenstudiesonderzoek en -onderwijs is daar zowel inhoudelijk als institutioneel verder ontwikkeld dan in België. Het eerste Nederlandstalige leerboek vrouwenstudies dateert uit 1984 (Poldervaart 1984), het tweede boek in deze reeks *Vrouwenstudies in de jaren negentig* (Brouns et al. 1995) werd en wordt nog steeds vaak gebruikt en geciteerd. Maar vooral het laatste decennium is het onderzoek en het onderwijs ook in Vlaanderen in een stroomversnelling geraakt. In de jaren zeventig was aan de Katholieke Universiteit Leuven al een eerste initiatief gerealiseerd: de oprichting van een werkgroep "Vrouw en onderwijs". In 1987 startte aan de Universiteit Antwerpen een eerste initiatief *Vrouw en Samenleving*, waarbinnen zowel het onderwijs een plaats kreeg in de vorm van een post-universitaire lessenreeks, maar ook een onderzoeksopdracht werd uitgewerkt over nachtarbeid door vrouwen (Van Haegendoren 1988: 1). De jaren daarna werden modules georganiseerd die telkens te maken hadden met een specifieke thematiek ('Vrouw en Management', 'Het zien van vrouwen') en veel studenten aantrokken. In 1994 groeide uit deze modules de interuniversitaire voortgezette academische opleiding *Vrouwenstudies*, een voltijdse éénjarige opleiding die ingericht wordt met medewerking van verschillende Vlaamse universiteiten (UGent, K.U.Leuven, VUB, LUC en UA) (Michielsens 1995). Ondertussen werd in 1990 ook het Belgisch coördinatie netwerk Sophia opgericht, met als doel het onderzoek en onderwijs binnen het domein van vrouwenstudies in België

te promoten en helpen ontwikkelen. In de driemaandelijke nieuwsbrief van Sophia wordt het vrouwen- en genderstudies onderzoek geïnventariseerd. Alhoewel de reeds in de jaren tachtig gestarte initiatieven telkens de naam 'vrouwenstudies' met zich meedroegen en -dragen, krijgen de cursussen en opleidingen die ingericht worden vanaf de jaren negentig meestal de naam 'genderstudies' met zich mee. Aan vrijwel alle Vlaamse universiteiten zijn ondertussen cursussen 'Inleiding in de genderstudies', als keuzevak voor licentiestudenten, gestart (3).

Zowel binnen de huidige opleidingen als binnen het wetenschappelijk onderzoek komt duidelijk de interdisciplinariteit van vrouwen- en genderstudies naar voor. Alhoewel disciplines binnen de humane wetenschappen (sociologie, psychologie en filosofie) wel domineren komen ook andere domeinen aan bod, zoals gezondheid en in mindere mate technologie. De institutionalisering van vrouwen- en genderstudies heeft zijn voor- en tegenstanders (voor meer reflectie over deze discussie zie Michielsens 2000 en Bracke & Puig de la Bellacasa 2001). Er zijn ook pleitbezorgers voor de zogenaamde dubbelstrategie: waarbij vrouwenstudies enerzijds als zelfstandig vakgebied tot ontwikkeling kan komen, met eigen concepten en theoretische vraagstellingen, anderzijds of tegelijkertijd wordt ook gestreefd naar een verder uitwaaiëren of integreren met (andere) wetenschappelijke monodisciplines (Brouns et al. 1995: 332). Concreet betekent dit dat er bijvoorbeeld sociologen zijn die vrouwenstudies doen, en er zijn beoefenaren vrouwenstudies die zich vooral met sociologische theorieën bezig houden. Deze dubbelstrategie lijkt te werken: de discussie met *mainstream* wetenschappers wordt aangegaan en daarnaast is er een groeiende interesse voor de genderproblematiek. De intersectionele benadering, die soms maar m.i. verkeerdelijk vertaald wordt met 'diversiteitsbenadering', lijkt daarnaast een nieuwe uitdaging te zijn voor onderzoekers en docenten binnen genderstudies.

Dit themanummer

De diversiteit van genderstudies komt in dit themanummer duidelijk aan bod. De auteurs zijn zelf afkomstig uit verschillende disciplines (o.a. geschiedenis, politieke wetenschappen, psychologie en cultuurwetenschappen) maar hebben wel een aantal (vaak theoretische) raakvlakken gemeen. Met name de 'genderbril' die zij opzetten, de aandacht die deze onderzoekers hebben voor de werking van gender en machtsmechanismen, is de gemeenschappelijke invalshoek. Maar deze wordt ook duidelijk verschillend ingevuld.

Veerle Draulans gaat in op deze noodzaak van genderbewuste wetenschapsbeoefening. Zij gaat dieper in op het hierboven reeds aangehaalde 'vernieuwend' of 'anders' leren kijken naar traditionele concepten en methodieken binnen verschillende wetenschappelijke disciplines vanuit het genderconcept. Haar artikel geeft een mooi inleidend overzicht over de gewezen en huidige debatten binnen vrouwen- en genderstudies. Bovendien gaat Draulans concreet in op een aantal (mogelijke) consequenties van genderbewuste wetenschapsbeoefening binnen een aantal disciplines. Hierbij schuwt zij de exacte wetenschapsdomeinen niet.

Frank Cockx en Herman Baert doen een bijdrage in het debat over de openheid van genderstudies voor homo- en biseksualiteit. Op basis van een inventaris van het holebi-(4)onderzoek in Vlaanderen stellen zij een aantal fundamentele vragen over de mogelijke integratie van dergelijk onderzoek in het bestaande genderstudiesonderzoek en -onderwijs. Hun 'stand van zaken' van het holebi-onderzoek in Vlaanderen toont in ieder geval al aan dat ook dit onderzoeksdomein, en daarmee de aandacht voor seksuele identiteit(en), groeiende is. De auteurs zien een aantal opvallende gelijkenissen tussen gender- en holebi-studies, met name in de kennisontwikkeling, de link met de 'achterban' en het openstaan voor diversiteit.

De volgende twee bijdragen hebben betrekking op het politicologische domein. De eerder discoursanalytische bijdrage van Petra Meier gaat in op de conceptualisatie van een vorm van groepsvertegenwoordiging in de Belgische praktijk. Aan de hand van een vergelijkende analyse van de mechanismen die de aanwezigheid van verschillende maatschappelijke groepen (gebaseerd op taal en sekse) regelen en de gevoerde parlementaire debatten poogt Meier de eventuele verschillen in argumentaties met betrekking tot taal en sekse te achterhalen. Zij bekijkt met andere woorden welke argumenten gebruikt werden om te pleiten voor regelingen (zoals het opleggen van quota) ten aanzien van groepsvertegenwoordiging op basis van taalgebied (Nederlandstaligen, Franstaligen, Duitstaligen) en welke argumenten gehanteerd werden ten aanzien van groepsvertegenwoordiging op basis van sekse (mannelijke en vrouwelijke vertegenwoordigers).

Karen Celis koppelt een historische vergelijkende analyse van parlementaire debatten aan een meer theoretische discussie over (descriptieve en/of substantiële) vertegenwoordiging. Celis gaat in eerste instantie na in welke mate volksvertegenwoordigers het tijdens de begrotingsdebatten in de jaren zestig en zeventig opnamen voor 'vrouwenbelangen'. Vervolgens bekijkt zij de relatie tussen het geslacht van de vertegenwoordiger en het vertegenwoordigen van deze 'vrouwenbelangen'. De onderliggende vraag die in deze bijdrage centraal staat is namelijk of de aanwezigheid van vrouwen in het parlement een garantie is voor de vertegenwoordiging van vrouwen.

Een voor veel sociologen waarschijnlijk heel herkenbare discussie is die over de verdeling van huishoudelijke taken in gezinnen. Dimitri Mortelmans, Winfried Ottoy en Martine Verstreken doen hun bijdrage in het, misschien wel oude, maar altijd nog levende debat. In tegenstelling tot de andere auteurs in dit themanummer gebruiken zij vooral een kwantitatieve onderzoeksbenadering. In de eerste plaats wordt gekeken of individuele takenpakketten in huishoudens gendergerelateerd zijn, of er dus inderdaad sprake is van typisch mannelijke en typisch vrouwelijke huishoudelijke takenpakketten. Vervolgens bekijken de auteurs, aan de hand van een latente transitie-analyse, of er sprake is van verschuivingen in deze takenpakketten over een periode van 7 jaar. Het zijn niet direct hoopgevende resultaten.

Het artikel van Chia Longman gooit het, in de laatste bijdrage binnen dit themanummer, weer over een andere, eerder epistemologische, boeg. Dit artikel gaat namelijk over de plaats en waardering van religie en religiestudies binnen genderstudies en Longman pleit eigenlijk voor het opentrekken van genderstudies

door middel van een meer intersectionele benadering. De auteur stelt dat, alhoewel binnen genderstudies de afgelopen decennia wel meer aandacht kwam voor culturele verschillen en diversiteit, religie meestal ofwel zijdelings gelaten werd ofwel negatief ingevuld werd. In navolging van de sociologe Helma Lutz meent Longman dat religie inderdaad opgenomen dient te worden in het intersectiedenken vanuit genderperspectief, als variabele van identiteit (naast andere variabelen zoals etniciteit, klasse, leeftijd of gezondheid).

Dit themanummer toont de veelzijdigheid van genderstudies, zowel qua interdisciplinariteit als qua methodologische benaderingen. De dubbelstrategie waarbij zowel genderstudies als zelfstandig onderzoeksgebied verder ontwikkeld wordt, maar daarnaast ook gepoogd wordt om binnen de bestaande wetenschappelijke disciplines het genderperspectief verder te ontwikkelen lijkt ook in dit themanummer terug te vinden te zijn. De redactie van het Tijdschrift voor Sociologie heeft in ieder geval, door een forum te bieden aan onderzoekers die op de één of andere manier met genderstudies bezig te zijn, een unieke kans gegeven om de hier gevoerde discussies kenbaar te maken aan een breder academisch publiek.

Sonja Spee

VOETNOTEN

- (1) Deze titel is vrij vertaald naar het boek *Thinking differently* (2002) van Gabriel Griffin en Rosi Braidotti.
- (2) bel hooks heeft bewust voor het niet-gebruik van hoofdletters in haar naam gekozen (zie bijvoorbeeld hooks 1994).
- (3) Zie voor een overzicht hiervan: <http://www.sophia.be>
- (4) De term holebi is in Vlaanderen zo goed als 'ingeburgerd', maar wordt in Nederland niet gebruikt. De afkorting staat voor homoseksuelen, lesbiennes en biseksuelen.

BIBLIOGRAFIE

- Bracke, S. & M. Puig de la Bellacasa (2000), Vrouwenstudies en het gelijkheidsbeleid... Welke verhoudingen?, p. 415-424, in Sophia, *Akten van het colloquium vrouwenstudies in België, 1997/2000*. Brussel.
- Brouns, M., M. Verloo & M. Grünell (eds.) (1995), *Vrouwenstudies in de jaren negentig. Een kennismaking vanuit verschillende disciplines*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Griffin, G. & R. Braidotti (eds.) (2002), *Thinking differently. A reader in European Women's Studies*. London: Zed Books.

-
- hooks, b. (1994), *Outlaw Culture. Resisting representations*. New York/London: Routledge.
- Michielsens, M. (1995), National report: Women's studies in Belgium, in *Sigma, Women's Studies, National Reports*. (<http://www.uia.ac.be/women/sigma/belgium.html>).
- Michielsens, M. (ed.) (2000), *De Levenslijn van vrouwenstudies in Vlaanderen. Verslag van een rondetafelgesprek*. Antwerpen: UIA, Centrum voor Vrouwenstudies.
- Lutz, H. (2002), Zonder blikken of blozen: Het standpunt van de (nieuw-)realisten, *Tijdschrift voor Genderstudies*, 5(3), 7-17.
- Poldervaart, S. (1984), *Vrouwenstudies. Een inleiding*. Nijmegen: SUN.
- Sevenhuijsen, S. (1996), De winst van vrouwenstudies, p. 98-118, in Bosch, M. (ed.), *Denken over sekse in cultuur en wetenschap*. Amsterdam: Stichting beheer IISG.
- Sophia, Belgisch coördinatie-netwerk voor vrouwenstudies (<http://www.sophia.be>).
- Van der Kley, T. (1987), Voorbij mono- en multidisciplinariteit: de interdisciplinaire droom, p. 63-74, in Brüggemann, M. (ed.), *Vrouwen in opspraak*. Nijmegen: SUN.
- Van Haegendoren, M. (1988), *Vrouwenstudies Jaarboek 1987-1988*. Antwerpen: UIA.
- Wekker, G. (2002), *Nesten bouwen op een winderige plek. Denken over gender en etniciteit in Nederland*. Lezing op 4 juli 2002. Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid.